
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

HERCEG JÁNOS ELSŐ NOVELLÁJA

T O L D I É V A

Mi készíteti a kutatót arra, hogy nyomába eredjen egy író első szövegének? Elsősorban az az igény, hogy egy életmű minden darabja számba vétessék. Herceg János első novellája azonban ezen túlmenően is felcsigázta a filológusi kíváncsiságot: a szöveg lelőhelyére és megjelenésének idejére ugyanis csak hiányos, egymásnak ellentmondó és ellenőrizetlen adatok álltak a rendelkezésére, annak ellenére, hogy az író sokszor hivatkozott első novellájára, és bájos történetet kerekített köré.

„Én akkor lettem szerelmes egy Mancsi nevű szőke lányba, aki preparandista volt, s így idősebb, mint én, kész nő, minden megvolt rajta, ami az ibolyakék szemén kívül kellett, úgyhogy este nem tudtam elaludni, ha rá gondoltam. A tanár úr előttünk tolatott egy kövér lánnyal, mindig kövér lányokkal szerette bemutatni a figurákat, ki tudja, miért, de én nevetni se voltam képes rajta, csak beleestem hülyén abba a Manciba, a kék berakott szoknyájával, s egy árva szót se tudtam kinyögni, amíg hazakísértem, ahogy illett, az Apatini út végére, az Alkonyat utcába. (. . .) A táncanfolyamnak is vége lett, már csak az Amatőr futballpályára menet néztem be futólag, meg hazafelé jövet, de a lány nem volt sehol. Három év után találkoztam vele, s az a találkozás aztán meghatározta sorsomat. Akkor írtam ugyanis életem első novelláját, A bohóc szerelme címmel, s ez a csoda annyira felbátorított, hogy elvittem a négyoldalas zombori újságnak” – olvashatjuk a Módosulások című regényben, de a novella már korábban is felbukkan az írói emlékezetből a Két világ című memoárkötetben, majd húsz évvel ezelőtt, utalással az életmű későbbi alakulására is: „Akkor nekem már megjelent első novellám, »A bohóc szerelme«, egy korai szerelem allegóriájával, amelyből egy egész regényre való maradt még, hogy majd harminc év múlva a bohóc jelmezébe bújva lehessen elmondani. Az ember holtáig egy élményről ír, tudom, de hogy ugyanazt a bűjtatót keresse váltig, s öntudatlan méghozzá, attól olykor mégis meg kell borzongani egy kicsit.”

Annak ellenére, hogy Herceg János szívesen emlékezett vissza pályakezdésének idejére, az Üzenet 1989. július–szeptemberi számában az íróval interjút készítő Dudás Károly mégis azt állítja: „Gyermekkoráról novelláiból, visszaemlékezéseiből, a Forum Könyvkiadónál nemrég megjelent regényéből, a Módosulásokból meglehetősen sokat tudunk. A legelső írás megjelenéséről, az irodalmi élettel való találkozásáról már jóval kevesebbet.” A sokat aposztrofált szövegről Mák Ferenc sem tud az író munkásságának két háború közötti szakaszát feldolgozó bibliográfiájában, amely az Üzenet már említett számában jelent meg, és az Összegyűjtött elbeszéléseket gondozó Szelei István is hivatkozás nélkül, evidenciaként állapítja meg az előszóban, hogy Herceg János első novellája A bohóc szerelme, a szöveget azonban hiába keressük a gyűjteményes kötet élén.

Bosnyák Ernő lapjában, a Gyöngyösi Dezső szerkesztette Sombori Ujság tárcarovatában 1926. március 21-én jelent meg Herceg János első novellája Höndy János álnéven A bohóc szerelme címmel, Heltai Jenő, Biró Lajos, Kóbor Tamás, Szemere György és Gombos Béla írásaival egy sorban. Első verse is ezen a néven jelent meg ugyanott Láz címmel 1926. március 28-án (ezt a szövegét sem jegyzi egyetlen tanulmány vagy bibliográfia sem), s majd csak az év karácsonya előtt beszél le róla – az írói emlékezet szerint – a Bácsmegyei Napló szerkesztője, Haraszi Sándor, emlékeztetve rá nyomtatékosan, hogy van „rendes neve” is.

Most, amikor újraközöljük (a mai helyesírási szokáshoz igazítva), mások számára is hozzáférhetővé tesszük eddig ismeretlen első novelláját, nem árt emlékeztetni: tizenhét éves ekkor Herceg János. S noha szövegében még a világfájdalom húrjai is megrezdülnek, azokat semlegesíti is erőteljes jellemformáló készsége. A bohóc küllemében és melankolikus lelkivilágában, az írás atmoszférájában pedig kétségkívül az Ég és föld Gerard-jának alkotóját fedezhetjük fel már ekkor.

A BOHÓC SZERELME

Írta: Höndy János

Kellemes júliusi nyári este volt.

Kövér hold és még sok ezer csillag mosolygott le a fényárban úszó városra.

Egy kis emberáradat hömpölygött a külvárosi cirkusz felé, amely úgy nézett ki messziről, mint egy lángoló gúla.

Bent a cirkuszban a libériás szolgák egész raja dolgozott az állványokon, megtettek minden előkészületet az előadásra. A közönség is lassan elfoglalta a helyét, és amikor a zenekar belekezdett egy lány melódiába, kezdődött az

első szám: egy karcsú, szőke nő szerepével, aki a legnehezebb és legizgatóbb mutatóványokat csinálta végig a levegőben.

A második szám már sokkal érdekesebb volt. Egy zenebohóc táncolt be apró kutyájával az arénába, a bohóc rekedt hangjára és egy hatalmas gitár zenéjére lejtve a táncot. A bohóc híres volt a maga nemében, minden arcfigurát, minden grimaszt hünen tudott utánozni. Két pici fényes patkányszeme csillogott a festéktől ráncos, sovány arcából.

A nagy orr, a nagy száj, mely a kis vézna embert elégtelenítette, az első percekben derűt keltett.

A legszebb produkciót, a legtöbb tapsot, mint most is, mindig a kutyával és a gitárral tudta elérni.

A hatalmas gitár, a kis kutya és a bohóc komikus alakja most is könnyekig kacagtatta a közönséget.

Mindenki tapsolt, és a bohóc a legkomolyabb ábrázattal hajbókolt jobbra-balra, csókot dobva.

Egyszerre egy piros szegfű repült a lábai elé.

A bohóc felnézett, és aki a szegfűt dobta, egy gyönyörű barna fiatal nő, aki egy kövér úr társaságában ült az egyik páholyban, még mindig mosolygott pajkosan, csodálatva formás keblét, hófehér vállait, melyeket látni engedett a mélyen dekoltált ruha. És a bohóc állt, kezében a szegfűvel, csodálva a nőt, csodálva azt a két bársonyos lány sötét szemet, melyek mint két fáklya égtek a kissé sápadt archban. De a másik percben már a kulisszák mögött gyönyörködött a bohóc, a közönségnek már más játszott. Az ember nem hitte volna, hogy az a kis vézna festett fababa, az a tárgy, az a játékszer, melyet ha felhúznak, sír, nevet, egyaránt, hogy annak a kis embernek szíve lenne, mely érzi a szerelmet. Ő maga se hitte ezt, ő, akinek harmincnégy keserű évet számolt le az élet legnagyobb nyomor és nélkülözés mellett, őt most lepi meg a szerelem?

De vajon szabad-e neki szeretni? Ezen sem gyötrődött soká, előtte volt az a két álmodozó szem, mely megbabonázta. Csak azt nem tudta, miért nem érezte ő ezt előbb. Ő eddig csak a tapsnak élt és a bornak, az asszonyról nem tudott semmit. Ott állt még mindig piros bugyogójában, kezében a virággal, festett ajka olykor-olykor görcsösen vonaglott, és a bohóc sírt, mint egy gyermek. Arcáról lemosta a festéket a könny.

Napokig kínlódott így, sehol sem találta a helyét.

Szégyellte magát, szégyellte a múltat és a mostani helyzetét. Olyan nyomorultnak érezte magát ebben a nagy világűrben, olyan volt, mint egy fáradt hajótörött, aki a halállal vívódik a szennyes habokban, és nem lát semmit, csak messze egy világítótornyot, és tudja, hogy nem éri el sohasem.

II.

Múltak a napok, és egyszer, amikor egy új programot adtak, megjelent az asszony, és a bohóc olyan boldog volt, elhatározta, hogy meglesi, hiszen tudta a lakását, a négy nap elég volt számára, hogy megismerje a helyzetét. Érdeklődött, mindenfelé lopva, mint egy tolvaj.

Alig tudta lejátszani a szerepét, és amikor kiment a cirkusból, egy jelentőségteljeset kacsintott az asszonynak. Lassan átöltözködött a legszebb ruhájába. Meleg nyári szellő fúj, az előadásnak még nem volt vége, és a bohóc várt türelmesen a kapu sarkába húzódva. Egyszerre azonban egy hatalmas autó állt meg a ház előtt, a nő kiszállt, az autó pedig tovarobogott éles szirénájával belehasítva a csöndes éjszakába.

– Én . . . én – dadogta a bohóc, szíve a torkába dobogott. – Mit akar? – kérdezte a nő. Hangja visszautasító volt. – Én szeretem magát, én imádom magát, vallotta, mint egy kis diák, mindent elfelejtve. – Maga? Maga bolond! – üvöltött a nő, hangja kacagásba fült, otthagya a bohócot vérző szívvel.

A bohóc még állt egy darabig, azután megúnta és fejét lecsüggesztve baktatott haza, kínjában akkorákat nyögött, mint egy beteg ökör. Érezte, mennyire igaza van a nőnek.

III.

Másnap rátaláltak a bohócra, nyakát egy vastag kötél szorította össze, arca eltorzult, a bohóc halott volt.

Lábai előtt egy plakátdarab feküdt, másik oldalán egy ceruzával írt búcsúlevél: „Enyém voltál, szerettelek, de te eltaszítottál. Élhetek-e nélküled? Nem. . . nem.” Ennyi volt az egész, és mindenki azt mondta: szegény! Még talán a szép asszony is, ki tudná megmondani.